

مهارت‌های موردنیاز معلم‌های ایرانی در عصر نوین (رویکرد اسلامی)

زهرا آب نیکی فرد

^۱ کارشناس ارشد روانشناسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

چکیده

هدایت و آموزش جامعه همواره یکی از بنیادهای زندگی جمعی انسانی از آغاز پیدایش بوده است. در جهان مدرن این وظیفه در نهاد مدرسه و توسط معلم‌ها صورت می‌گیرد. پیچیدگی‌های آموزش در جهان نوین نیاز معلم‌ها به مهارت‌های روانی، اجتماعی-فرهنگی و عاطفی را دوچندان کرده است. این مهارت‌ها در مکاتب و نظریه‌های غربی مورد تأکید قرار گرفته است اما با توجه به بسترهای فرهنگی، دینی و اجتماعی جامعه ایرانی که بر بنیاد دین اسلام شکل گرفته است، ممکن است کارآمدی کاملی برای معلم‌ها و نظام آموزشی در پی نداشته باشد. از این رو بومی‌سازی این مهارت‌ها با توجه به بسترهای دینی و فرهنگی جامعه ایرانی می‌تواند کارآمدی و سودمندی آن‌ها را دوچندان کند. در این نوشتار، به بررسی مهارت‌های موردنیاز معلم‌ها در فرآیند آموزش به دانش‌آموزان با لحاظ آموزه‌های دینی اسلام پرداخته شده است. مهمترین این مهارت‌ها عبارت‌اند از: تعامل و ارتباط سازنده با دانش‌آموزان، اخلاق‌مداری ارزشی و رفتاری، همدلی و همدردی مداوم، توانمندی علمی و حرفه‌ای، توانمندی دیجیتالی-تکنولوژیک، انعطاف‌پذیری ذهنی و عاطفی، و هوشمندی هیجانی

واژگان کلیدی: مهارت‌های معلمان / دانش‌آموزان / مدرسه / اسلام

مقدمه

هدایت و آموزش جامعه توسط معلمان همواره یکی از بنیادهای زندگی جمعی انسانی از آغاز پیدایش بوده است. بر اساس آموزه‌های دینی، خداوند نخستین معلم است؛ همان‌طور که در آیه ۳۱ سوره بقره آمده است «وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا/ سپس علم اسماء (علم اسرار آفرینش و نامگذاری موجودات) را همگی به آدم آموخت». پیامبران دومین معلمان بوده‌اند؛ همان‌طور که در آیه ۴۷ سوره روم آمده است «وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ رُسُلًا إِلَى قَوْمِهِمْ فَجَاؤُوهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ/ و پیش از تو پیامبرانی را بسوی قومشان فرستادیم؛ آن‌ها با دلایل روشن به سراغ قوم خود رفتند». علما و دانشمندان سومین معلمان هستند. بنابراین، انسان را می‌توان موجودی دانست که همواره نیاز به راهنمایی و هدایت دارد. در جهان امروزین، این وظیفه عموماً بر عهده معلمان است؛ کسانی که به‌مثابه فرزندان جامعه، آموزش، تربیت و هدایت دانش‌آموزانی که نسل‌های آینده جامعه هستند به انجام می‌رسانند. رسالت معلم در جامعه امروزی همانند رسالت خداوند و پیامبران است. در آیه ۲۵۷ سوره بقره آمده است که «اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ/ خداوند، ولی و سرپرست کسانی است که ایمان آورده‌اند؛ آن‌ها را از ظلمت‌ها، به سوی نور بیرون می‌برد». از این رو، رسالت معلم را می‌توان هدایت دانش‌آموزان و روشن‌سازی ذهنی، ارزشی و رفتاری آنان است. همان‌طور که مشخص است وظیفه و مسئولیت معلم بسیار بزرگ است و در صورت ناکارآمدی آن، پیامدهای زیادی برای جامعه به دنبال خواهد داشت. این مسئله در جهان نوین که جوامع و انسان‌ها درگیر مسائل و پیچیدگی‌های اجتماعی، فرهنگی و روانی متعددی هستند، از اهمیت زیادی برخوردار است. این مسائل و پیچیدگی‌ها سبب پیچیدگی رسالت معلمان نیز شده است که همین امر نیاز آنان به مهارت‌های نوین را ضروری می‌کند؛ مهارت‌هایی که ریشه در آموزه‌های دینی و اخلاقی داشته اما نیاز به بازسازی در جهت هماهنگی با جهان پیچیده نوین دارند. در ادامه به مرور مهمترین این مهارت‌ها پرداخته می‌شود.

۱. تعامل و ارتباط سازنده با دانش‌آموزان

مهارت‌های ارتباطی یکی از مهمترین توانمندی‌هایی است که معلمان در عصر نوین به آن نیاز دارند. بر مبنای این مهارت‌ها معلمان نیاز به توانایی تعامل سازنده با دانش‌آموزان دارند. آنان باید بتوانند ارتباط مناسبی با دانش‌آموزان داشته باشند و این قدرت را داشته باشند که مطالب موردنظر خودشان به‌خوبی به دانش‌آموزان انتقال بدهند (شالیان، ۱۴۰۰). برای نیل به این هدف نیاز به مهارت‌های کلامی (مانند تأکید بر کلمات، پیگیری مداوم، تشویق‌های کوتاه، پرسیدن سؤالات مناسب، تحسین و حمایت، توسعه پاسخ) و مهارت‌های غیرکلامی (مانند گوش دادن، توجه کردن، سکوت توجه‌آمیز، حالت چهره، حرکات بدن، آهنگ صدا، فاصله) دارند. معلمان نیاز به این دارند که همزمان که گوینده‌های خوبی هستند، شنونده‌های خوبی هم باشند. بر این مبنای لازم است که به سؤالات، انتقادات و توضیحات دانش‌آموزان به طور دقیق گوش بدهند و سعی کنند از ابزارهای مناسب برای پاسخگویی تعاملی به این سؤالات و انتقادات استفاده کنند. معلمان باید سعی کنند که رابطه‌ای دوستانه با دانش‌آموزان برقرار کنند و محیط را طوری فراهم کنند که زمینه‌ها برای همکاری و یادگیری مشارکتی در مدرسه و کلاس ایجاد شود. این مهارت‌ها که در جهان امروز یک ضرورت بنیادی برای آموزش محسوب می‌شوند، در آموزه‌های اسلامی به کرات مورد تأکید قرار گرفته‌اند. خداوند در آیه ۱۲۵ سوره نحل خطاب به پیامبر اسلام (ص) می‌فرماید: «ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ/ به حکمت و موعظه نیکو به راه خدایت دعوت کن و با بهترین طریق با اهل جدل مناظره کن». تعامل و ارتباط سازنده در دیدگاه اسلام، تعاملی است که بر مبنای فصاحت و بلاغت کلام، استدلال‌ورزی، حکمت و عقلانیت استوار است. معلم هنگام تعامل با دانش‌آموزان باید به صورت منطقی، مستدل و با بلاغت کلام صحبت کند. مسئولیت وی راهنمایی، آموزش، ارشاد و هدایت دانش‌آموزان است نه محکوم کردن آن‌ها. این همان آموزه قرآن کریم در آیه ۲۳ سوره فرقان است: «وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا

خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا/ و بندگان خاص خدای رحمان آنان هستند که بر روی زمین به تواضع و فروتنی راه روند و هرگاه مردم جاهل به آن‌ها خطاب کنند با سلامت نفس جواب دهند». بنابراین می‌توان گفت که تعامل و ارتباط سازنده از دیدگاه اسلام یکی از مهارت‌های ضروری برای معلم محسوب می‌گردد.

۲. اخلاق‌مداری ارزشی و رفتاری

علاوه بر مهارت تعامل و ارتباط سازنده با دانش‌آموزان، معلم‌ها لازم است اخلاق‌مداری در حوزه‌های ارزشی و رفتاری را سرلوحه کار خودشان قرار بدهند. صداقت، راستگویی، خودعملگری، ایمان، همدلی، مهربانی، خوش‌رفتاری، صبر، تواضع، فروتنی و... از جمله سجایای اخلاقی هستند که هر معلمی در تعامل و ارتباط با دانش‌آموزان باید به آن توجه نماید. اخلاق‌مداری تنها محدود به ارزش‌هایی که معلم‌ها باید بدان‌ها پایبند باشند، نیست بلکه در عرصه عمل نیز باید پایبند به رفتارهای اخلاقی باشند. چنین ارزش‌ها و رفتارهایی سبب می‌شوند هم دانش‌آموزان به صورت مطلوب‌تری مطالب و مسائل را یاد بگیرند و هم اینکه اخلاق‌مداری در درون آن‌ها به مرور نهادینه شده و خودشان نیز در زندگی اجتماعی به این ارزش‌ها و رفتارهای اخلاقی پایبند باشند. مشخص است که این مسئله در نهایت سبب شکل‌گیری و توسعه یک جامعه اخلاقی خواهد شد. دین اسلام تأکید فراوانی بر این سجایای اخلاقی داشته است و به کرات بر رفتار اخلاقی ذهنی و عینی در تعامل با دیگران تأکید کرده است که تعامل معلم‌ها با دانش‌آموزان نیز از این قاعده استثناء نیست. در قرآن کریم، اخلاق‌مداری مورد تأکید فراوان قرار گرفته است. الگوی رفتاری انسان مسلمان در قرآن یک الگوی اخلاقی است. انسان اخلاقی فردی است دارای عظیم، (قلم/ ۲-۳) قلبی مهربان (آل‌عمران/ ۱۵۹)، سعه‌صدر (انشراح/ ۱)، شنوا و پذیرای دیگران (توبه/ ۶۱). همچنین خداوند در آیه ۳۳ سوره احزاب می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا/ ای اهل ایمان، متقی و خدا ترس باشید و همیشه به حق و صواب سخن گوید». همچنین در آیه ۱۵۹ سوره آل‌عمران می‌فرماید: «فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ/ مرحمت خدا بود که با خلق مهربان گشتی و اگر تندخو و سخت‌دل بودی مردم از گرد تو متفرق می‌شدند». همچنین خودعملگری معلم نیز دارای اهمیتی بنیادی در این زمینه است. منظور این است که معلم مسائل اخلاقی و ارزشی را که به دانش‌آموزان توصیه می‌کند، خودش نیز باید به آن عمل نماید. امام صادق (ع) در این زمینه می‌فرماید: «عالمی که عمل نمی‌کند، موعظه او از قلب شنونده می‌رود، همانند بارانی که از کوه صفا می‌ریزد و می‌رود». بر این اساس می‌توان گفت اخلاق‌مداری ارزشی و رفتاری معلم در برخورد و تعامل با دانش‌آموزان مهارتی است که ریشه در آموزه‌های دینی دارد؛ مسئله‌ای که در مکاتب نوین آموزشی نیز مورد تأکید قرار می‌گیرد.

۳. همدلی و همدردی مداوم

همدلی یک واکنش عاطفی نسبت به دیگری است که اغلب اما نه همیشه شامل اشتراک در حالت هیجانی آن شخص می‌شود. همچنین همدلی یک ظرفیت شناختی برای دریافت دیدگاه دیگری درحالی‌که «خود» و «دیگری» متمایز هستند، هست. همدلی نیازمند فهم دیدگاه «دیگری» و آن چیزی است که وی احساس می‌کند (هالیو و همکاران، ۲۰۱۹). همدلی به ویژه در وضعیت پیچیده جهان مدرن که انسان‌ها از جمله دانش‌آموزان با فشارها و استرس‌های روانی زیادی مواجه هستند، اهمیت بیشتری دارد. معلم‌ها در چنین شرایطی نیاز به مهارت همدلی و رفتارهای همدلانه با دانش‌آموزان دارند. آن‌ها نیاز است که این ظرفیت و قابلیت را داشته باشند که خودشان را به جای دانش‌آموزان قرار بدهند، با آنان ابراز همدردی کنند، مسائل و مشکلات را از دیدگاه آنان فهم کنند، بدون سرزنش کردن به حرف‌ها و دغدغه‌های آن‌ها گوش بدهند و در نهایت با گفتگو و تعامل همدلانه، سعی در حل و برطرف کردن مسائل و مشکلات دانش‌آموزان داشته باشند. این مسئله سبب می‌شود دانش‌آموزان نیز توانمندی و مهارت همدلی را

¹ Halioua et al.

فراگیرند و در زندگی آینده مانند زندگی زناشویی از آن برای حل مسائل و مشکلات خودشان استفاده کنند. اهمیت همدلی و همدردی با دیگران بارها در متون دینی اسلام مورد تأکید قرار گرفته است. برای نمونه امام علی (ع) می‌فرماید: «با سه صفت محبت و دوستی به دست می‌آورد: ۱. انصاف در معاشرت ۲. همدردی با دیگران در خوشی و ناخوشی ۳. برخورد با قلب پاک و سالم» (بحارالانوار جلد ۷۸ صفحه ۸۲ حدیث ۷۷).

۴. توانمندی علمی و حرفه‌ای

علاوه بر توانمندی‌های رفتاری، اخلاقی و ... که در مورد آن‌ها بحث شد، معلم‌ها نیاز به توانمندی علمی و حرفه‌ای هستند (علی محمدی و همکاران، ۱۳۹۸). در واقع، معلمی که تخصص، علم و توانمندی حرفه‌ای برای انجام وظایف معلمی را نداشته باشد، نمی‌تواند تنها با متکی بر اخلاق‌مداری، تعامل سازنده و همدلی یک معلم موفق باشد. دانش‌آموزان نیاز به فراگیری علم و دانش دارند. هرچند ضرورت بنیادی وجود دارد که آنان سجایای اخلاقی، رفتاری و ارزشی را در درون خودشان در نهاد مدرسه نهادینه کنند، اما در کنار این، یادگیری دانش و علم نیز اهمیتی محوری و کلیدی دارد. در واقع، وظیفه مدرسه را به نوعی انسان‌سازی می‌توان قلمداد نمود؛ مسئله‌ای که تنها با مفصل‌بندی سجایای اخلاقی، رفتاری و ارتباطی با توانمندی‌های علمی تحقق پیدا می‌کند. بر مبنای این نیاز، معلم‌ها ضرورت دارد که از توانایی و دانش حرفه‌ای و شغلی لازم برای آموزش و راهنمایی دانش‌آموزان برخوردار باشند. مسئله همگامی تعهد و تخصص (اخلاق‌مداری رفتاری و دینی در کنار دانش و علم معلم) در آموزه‌های دینی مورد تأکید قرار دارد. برای نمونه می‌توان به آیه ۵۵ سوره یوسف اشاره نمود: «قَالَ اجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِ إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ/ مرا سرپرست خزائن سرزمین (مصر) قرار ده که هم نگه‌دارنده و هم آگاهم». همچنین می‌توان به آیه ۲۶ سوره قصص اشاره نمود؛ جایی که از زبان دختر حضرت شعیب در مورد استخدام حضرت موسی (ع) می‌فرماید: «قَالَتْ إِحْدَاهُمَا يَا أَبْتِ اسْتَأْجِرْهُ إِنَّ خَيْرَ مَنِ اسْتَأْجَرْتَ الْقَوِيُّ الْأَمِينُ/ یکی از آن دو گفت ای پدر او را استخدام کن، چرا که بهترین کسی است که استخدام می‌کنی: هم نیرومند [او هم] در خور اعتماد است». بنابراین می‌توان گفت که دانش و مهارت فنی و حرفه‌ای معلم در صورتی کارآمد است که همراه با تعهد و سجایای اخلاقی، رفتاری و ارزشی معلم باشد.

۵. توانمندی دیجیتالی-تکنولوژیک

در عصر دانایی و جهان دیجیتالی، داشتن توانمندی‌های تکنولوژیک و دیجیتالی برای معلمان از اهمیت بنیادی برخوردار است. جهان کنونی در سیطره تکنولوژی‌های دیجیتالی قرار گرفته است و نظام آموزشی در مدرسه نیز از این قاعده استثناء نیست (سرژکینا، ۲۰۲۱). این مسئله به ویژه در عصر پسا کرونا بیشتر به چشم می‌خورد. در دوران کرونا به دلیل محدودیت‌های پیش‌آمده فعالیت بسیاری از مدارس غیرحضوری شده و از طریقه سیستم‌های آموزش آنلاین مانند سامانه شاد آموزش دانش‌آموزان پیگیری شد. این تجربه نشان داد که در موارد زیادی معلمان توانایی بهره‌مندی درست از تکنولوژی‌های دیجیتالی و نوین را ندارند که همین امر مسئولیت‌های تربیتی و آموزشی آنان را با چالش مواجه نمود. در کنار این مسئله، دانش‌آموزان نسلی هستند که با اینترنت و تکنولوژی‌های ارتباطی مجازی بزرگ شده‌اند و حتی برخی متفکران از آن‌ها تحت عنوان «نسل اینترنت» یاد می‌کنند. آنان بسیاری از نیازهای خودشان را در اینترنت و شبکه‌های اجتماعی مجازی جستجو می‌کنند و در صورتی که معلم‌ها توانمندی بهره‌مندی از چنین تکنولوژی‌هایی را نداشته باشند، علاوه بر فاصله گرفتن ذهنی و معنایی از دانش‌آموزان، نمی‌توانند راهنما و مربیان خوبی برای پاسخگویی به ابهامات، پرسش‌ها و دغدغه‌های آن‌ها باشند. بنابراین، توانمندی دیجیتالی-تکنولوژیک معلم‌ها در عصر کنونی یک ضرورت کلیدی برای معلم‌ها محسوب می‌گردد. به دلیل بحث زمان، قاعدتاً در قرآن و احادیث بحثی در زمینه

² Serezhkina, A

فضای دیجیتالی و تکنولوژیک وجود ندارد اما با جستجو در آیات و احادیث می‌توان ضرورت‌هایی برای این مسئله پیدا کرد. برای نمونه خداوند در آیه ۹ سوره زمر می‌فرماید: «قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ/ بگو آیا آنان که اهل علم و دانشمند با مردم جاهل نادان یکسان‌اند؟ منحصرأ خردمندان متذکر این مطلبند». همچنین در حدیثی از پیامبر اسلام (ص) آمده است که «طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ/ ست و جو و تحصیل علم بر هر مسلمانی فرض و واجب است» (بحار الأنوار ج ۶۷ ص ۶۸). مفهوم کلی این آیات و احادیث این است که علم و تکنولوژی نوین را باید برای تحقق اهداف جامعه اسلامی به کار برد و طبیعتاً استفاده از این تکنولوژی‌ها توسط معلم‌ها در مدارس نیز از این قاعده استثناء نیست.

۶. انعطاف‌پذیری ذهنی و عاطفی

یکی دیگر از مهارت‌های مورد نیاز معلمان در عصر نوین، انعطاف‌پذیری ذهنی است. منظور از انعطاف‌پذیری ذهنی این است که معلم‌ها دیدگاهی جزم‌گرایانه نسبت به مسائل و شرایط نداشته باشند، بلکه بر مبنای موقعیت‌های مختلف در مدرسه و فرآیند آموزش، نوآوری و خلاقیت داشته باشند و بتوانند ایده‌های نو برای آموزش به دانش‌آموزان داشته باشند. آنان نیاز است که توانمندی حل مسئله داشته باشند و بتوانند این مهارت‌ها را به دانش‌آموزان نیز آموزش بدهند (جفری^۳ و کرافت^۴، ۲۰۰۴). علاوه بر این نیاز است که معلم دارای تفکر انتقادی باشد؛ در برخورد با مسائل آموزشی و مسائل مرتبط با آن، توانایی استدلال منطقی داشته باشد و در پاسخ به سؤالات و ابهامات دانش‌آموزان بر مبنای ارزیابی شواهد موجود و تحلیل منطقی عمل کند (چوی^۵ و سای او^۶، ۲۰۱۲). همچنین، یک معلم توانمند نیاز است که دارای قدرت تاب‌آوری بالا و قدرت تحمل مناسبی باشد و بتواند به سرعت خودش را با تغییرات هماهنگ کند. در مدرسه و در فرآیند آموزش دانش‌آموزان چالش‌های زیادی از سوی دانش‌آموزان برای معلم پیش می‌آید که نیاز است با استدلال منطقی، عقلانیت، خلاقیت و تاب‌آوری و خوش‌اخلاقی با این چالش‌ها برخورد نماید. بنابراین انعطاف‌پذیری ذهنی یکی از مهارت‌های بنیادی معلم‌ها در عصر نوین است. انعطاف‌پذیری ذهنی به طرق مختلف در آموزه‌های دینی مورد تأکید قرار گرفته است. برای نمونه خداوند در آیه ۱۰۴ سوره انعام در زمینه استدلال‌ورزی و تفکر می‌فرماید: «قَدْ جَاءَكُمْ بَصَائِرٌ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ أَبْصَرَ فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ عَمِيَ فَعَلَيْهَا وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ/ آیات الهی و کتب آسمانی که سبب بصیرت شماست البته از طرف پروردگارتان آمد، پس هر کس بصیرت یافت خود به سعادت رسید و هر کس که کور بماند خود در زیان افتاد، و من نگهبان شما نیستم». همچنین در زمینه تفکر انتقادی در آیه ۱۸ سوره زمر می‌فرماید: «الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ وَأُولَئِكَ هُمْ أُولُو الْأَلْبَابِ/ آن بندگان که سخن بشنوند و به نیکوتر آن عمل کنند، آنان هستند که خدا آن‌ها را هدایت فرموده و هم آنان به حقیقت خردمندان عالم‌اند».

۷. هوشمندی هیجانی

هوشمندی هیجانی یکی دیگر از مهارت‌های مورد نیاز معلم‌ها در عصر نوین است. هوش هیجانی به معنای توانایی درک، کنترل و ارزیابی احساسات و عواطف اشاره دارد (سبحانی‌نژاد و یوزباشی، ۱۳۸۷). بنابراین، هوش هیجانی به توانمندی معلم‌ها در به‌کارگیری احساسات و عواطف در راستای هدایت رفتار، افکار و اندیشه‌های خود از یک طرف، و برقراری تعامل و ارتباط مؤثر با همکاران و دانش‌آموزان از طرف دیگر است. معلم‌ها در عصر جدید که درگیری‌ها و تنش‌های روانی و اجتماعی روزافزون است، هم نیاز به

³ Jeffrey, B

⁴ Craft, A

⁵ Choy, S. C

⁶ San Oo, P

شناخت احساسات و عواطف درونی خودشان دارند و هم نیاز به تسلط بر نظام رفتاری-شخصیتی خودشان دارند. تنها در این صورت است که می‌توانند تعاملات و روابط سازنده و کارآمدی با دانش‌آموزان داشته باشند. معلم‌هایی که هنوز شناخت دقیقی از توانمندی‌های عاطفی و احساسی خودشان ندارند نمی‌توانند چنین مهارت‌هایی را به دانش‌آموزان ارائه بدهند و در فرآیند آموزش به دانش‌آموزان دچار چالش‌ها و مسائل متعددی می‌شوند. بنابراین هوشمندی هیجانی برای معلمان در شرایط و وضعیت کنونی دارای اهمیتی محوری است. هوش هیجانی هرچند مفهومی مدرن محسوب می‌گردد اما ریشه‌های آن را می‌توان در آموزه‌های دینی اسلام جستجو نمود. برای نمونه امام علی (ع) می‌فرماید: «شادی مؤمن در چهره او، و اندوه وی در دلش پنهان است، سینه‌اش از هر چیزی فراخ‌تر و نفس (اماره) او از هر چیزی خوارتر است ... نرم‌خو و فروتن است» (نهج‌البلاغه، ۱۳۹۰: حکمت ۳۳۳). همچنین خداوند در آیه ۱۴ سوره قیامه می‌فرماید: «بَلِ الْإِنْسَانِ عَلَىٰ نَفْسِهِ بَصِيرَةٌ، بَلْكَ انْسَانٌ خُودِ بِر (نیک و بد) خویش به‌خوبی بیناست». همچنین امام علی (ع) می‌فرماید: «برترین شناخت خویش‌شناسی است» (میزان‌الحکمه، ج ۶: ۱۴۰).

نتیجه‌گیری

معلم در اسلام اهمیتی بنیادی دارد و نقشی کلیدی در پیشرفت و آگاهی‌بخشی به جامعه ایفا می‌کند تا جایی که از آن به عنوان شغل انبیاء نام برده می‌شود. در عصر نوین که جهان در سیطره تکنولوژی‌های ارتباطی و دیجیتالی قرار گرفته است و دانش‌آموزان از هر سوی مورد هجوم فرهنگی و روانی قرار می‌گیرند، نقش معلمی اهمیتی دوچندان پیدا کرده است. معلم‌ها در چنین شرایطی نیاز به مهارت‌های روانی، اجتماعی و فرهنگی دارند تا بتوانند مسئولیت‌های خودشان را به خوبی انجام بدهند. این مهارت‌ها که در مورد آن‌ها بحث شد، در پیوند با یکدیگر قرار دارند. برخی از این مهارت‌ها به توانمندی روانی و عاطفی معلمان مرتبط است، برخی از آن‌ها مرتبط با شیوه‌های رفتار معلمان و تعاملات آن‌ها با دانش‌آموزان ارتباط دارد و برخی دیگر مرتبط با توانمندی‌های علمی و تکنولوژیک معلمان است. اما یک معلم خوب بر اساس الگوی دینی معلمی است که همه این توانمندی‌ها و مهارت‌ها را در خود داشته باشد. برای نمونه، توانمندی عاطفی و روانی اگر همراه با رفتارهای اخلاق‌مدار معلم در تعامل با دانش‌آموزان نباشد، سودمندی چندانی نخواهد داشت. همچنین، اگر توانمندی علمی و تکنولوژیک معلم همراه با اخلاق‌مداری و سجایای رفتاری و اخلاقی مطلوب نباشد، کارآمدی چندانی در تربیت و آموزش دانش‌آموزان نخواهد داشت. این همگامی و هماهنگی رفتاری، ذهنی و علمی را در دین اسلام و آموزه‌های دینی به خوبی می‌توان مشاهده کرد. نمود عینی آن در تعامل علم و عمل در اسلام است. مهارت‌هایی که معلمان بدان‌ها نیاز دارند در مکاتب غربی نیز مورد توجه قرار گرفته است، اما با لحاظ بسترهای فرهنگی، دینی و اجتماعی جامعه ایرانی، فهم دینی چنین مهارت‌هایی و بومی‌سازی آن‌ها می‌تواند کارآمدی آن‌ها برای جامعه ایرانی و آموزش و تربیت دانش‌آموزانی که قرار است در چنین جامعه‌ای زندگی کنند، دوچندان خواهد شد. معلم‌ها در جهان پیچیده و چندبعدی کنونی نیاز به بسترهای مهارت‌آموزی دارند و آموزه‌های دینی و مذهبی می‌توانند چنین بستری را برای آنان فراهم نمایند.

منابع

- سبحانی نژاد، مهدی و یوزباشی، علیرضا (۱۳۸۷). هوش احساسی مدیریت در سازمان (مبانی نظری، شیوه‌های آموزشی و ابزارهای سنجش) تهران: انتشارات یسپرون
- شالیان، جواد. (۱۴۰۰). رابطه مهارت‌های ارتباطی معلمان با بهزیستی تحصیلی دانش‌آموزان با تأکید بر نقش میانجی‌سازی تحصیلی در مدارس دخترانه متوسطه اول شهرستان کاشمر. *فصلنامه مدیریت و چشم‌انداز آموزش*. ۳(۱)، ۱۶۷-۱۹۵.
- علی محمدی، غلام‌علی، جباری، نگین، و نیاز آذری، کیومرث. (۱۳۹۸). توانمندسازی حرفه‌ای معلمان در چشم‌انداز آینده و ارائه مدل. *نوآوری‌های آموزشی*، ۱۸(۶۹)، ۷-۳۲.

– قرآن کریم
– میزان الحکمه
– نهج البلاغه
– بحار الانوار

- Choy, S. C., & San Oo, P. (2012). Reflective thinking and teaching practices: A precursor for incorporating critical thinking into the classroom?. *International journal of Instruction*, 5(1).
- Halioua, B., Maccari, F., Fougerousse, A. C., Parier, J., Reguiat, Z., Taieb, C., & Esteve, E. (2020). Impact of patient psoriasis on partner quality of life, sexuality and empathy feelings: a study in 183 couples. *Journal of the European Academy of Dermatology and Venereology*.
- Jeffrey*, B., & Craft, A. (2004). Teaching creatively and teaching for creativity: distinctions and relationships. *Educational studies*, 30(1), 77-87.
- Serezhkina, A. (2021). Digital skills of teachers. In *E3S Web of Conferences* (Vol. 258, p. 07083). EDP Sciences.